

(ג) האר היטג (פ' אה אשכנז)

(ה) פנייה. פנייה היינו אלמנה או גרושה או כפולה, אבל כפולה מותר כ"ס סיג כתיב כ"ס. ופנייה ראש כחלר לוי איסור אלה משום לניסוח. פנייה כ"ס. אלוסם לריכה לכסות ראשה וכל סלל כעולה חקשנתקדשה מותרת לילך כפנייה ראש כסאר כחלות, שכות יעקב ס"א ס"י ק"ג וכתבסות סות יאר ס"י ק"ג פסק דאף כחול' שנתקדשה יס לילך ככתיבו ראש וכן פסק כחשוכה יעקב הלוי חסיו של חסיו ס"י ס"י פ"ס:

(ד) כחלר (א. ד.)

ואיזויה
דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת. עם כל אדם אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו רבי טרפון אומר אף הקולנת ואיזויה קולנת לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכיניה שומעין קולה:

א"ת (א. ד.)

ואיזויה דת יהודית יוצאה וראשה פרוע: ראשה פרוע דאורייתא היא ושמעאל אוהרה לבנות ישראל שלא יצאו כפרוע ראש דאורייתא

(ז) ויח' (א. ד.)

ח"ר שבעה בניס היו לה לקמחית וכולן משמשו ככהונה גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שוכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי אמרו לה הרבה עשו כן ולא הועילו

א"ת

קורות ביתי כו'. ראיתי כהנים ירושמי כל כבודה בת מלך פנייה ממעלות וכן לבושה חסה לנשים ראיה לאלת ממנה ככן גדול הלבוש משגלות וכן:

דבריהם יפרע את ראש האשה ותנא רבי רבי ישמעאל אוהרה לבנות ישראל שלא יצאו כפרוע ראש דאורייתא
קלחה שפיר דמי דת יהודית אפילו קלחה נמי אסור אמר רבי אסי אמר ר' יוחנן קלחה אין בה משום פרוע ראש הוי בה רבי וירא דוכא אילימא בשוק דת יהודית היא ואלא בחצר א"ס כן לא הנחת בת לאברהם אבינו שיושבת תחת בעלה אמר אבי ואיתימא רב כהנא ימצור לחצר ודרך כבוי:
קלחה. כל שיש לו מלטה בית קבול להולנו כראשו וית קיטול ממעלה לתת בו פלך ופשתן: הוי. לטון מקשה: א"כ. דכחלר יס בה משום פריעה: ודרך מטי. דלא שכיחי רביס:

(ח) ויח' (א. ד.)

וכ"כ לעיל סימן כ"א דאין איסור ללכת כפריעת ראש אלא דוקא בשוק ולא נקט כאן לא תצא אלא למידק מינה דציניעות מיהא הוי ששום אשה לא תראה שעה כלל אפילו בבית וכמו שמצינו במעשה דקמחית (וימא מה) שזכתה משום זה שיצאו ממנה כהנים גדולים:

(ב) כחלר (א. ד.)

זו לא יהלכו בנות ישראל פרועי ראש בשוק אחת פנייה ואחת אשת איש.

(ג) ח' אה אשכנז (א. ד.)

ו ואסור לשמוע ד קול (ד) ערוה או לראות שעה (ט) והמתכוין לאחד מאלו הדברים כ מכן אותו מכת מדרות (י) ואלו הדברים אסורים גם בחיובי לאוין:
כ נ לא תלכנה בנות ישראל פרועות ראש בשוק
ה (ב) (* יא) (ג) אחת פנייה ואחת אשת איש:

(ד) ח' אה אשכנז (א. ד.)

הנה מכתב כתר"ה הראשון היעני בומנו אבל לבד שהייתי טרוד כאד חשכתי מתחלה שלא להשיב בענין זה כי לא היה ברצוני להשיב בכתב. שדי כשמשיבין להקל בעל פה לנו שנוצרך לזה. אבל עתה שקבלתי מכתב שני מנהר"ה על זה והייתה שתיקתי רק מביאה מבוכה: כאיך גיטא הא יש חיוב לברר הלכה אף שהוא יקולא שידע איך הוא האמת לפי דעתו בגמ' ובדבוי רבותינו המפרשים והפוסקים ואף אם הוא נגד דבוי גאון אחד. הא ודאי נראה לנו להגאונים שהדפיינו דבריהם ופסקיהם שהבאית אחריהם יבחנו אחו דבוייהם אט אן הוא ליש שמים לידע הדין על כוניה. כמבואר בהקדמה לחשובה דע"א במכתבו. לכנו הגרשיא וכן ודאי הוא רצון כל הגאונים שהדפיסו סגריהם.

(ט) ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שעה. והמתכוין לאחד מאלו הדברים מכן אותו מכת מדרות.

(ז) ח' אה אשכנז (א. ד.)

ב (א) לא ילכו בנות ישראל פרועות ראש בשוק ו אחת פנייה ואחת אשת איש: ג ומותר להסתכל בפני הפנויה לבדוקה אם היא יפה שישאנה (ח) בין שהיא בתולה או בעולה ולא עוד (ד) אלא שראוי לעשות כן אבל לא יסתכל בה דרך זנות ועל זה נאמר ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה:

הנה עצם האיסור נאמר בכתובות דף ע"ב תנא דב"ר ישמעאל מקרא דפרע ית ראש האשה אוהרה לבנות ישראל שלא יצאו כפרוע ראש. ולא נאמר אוהרה שלא יצאו כפרועותיהן מגולות. משמע שחלו בחשיבות פריעה על הראש בכלל שבשכיל גילוי מעט שערות אין להחשיב כהראש הוא פרוע. שאם היה נאמר האיסור על השערות היה שייך לומר שנידון כל מעט שערות כבני עצמן אבל כשנאמר על הראש הרי יש לידון על הראש בכלול.

א"ת (א. ד.)

לא ילכו בנות ישראל פרועות ראש בשוק אחת פנייה ואחת אשת איש. נראה דנפקא לן מדליתא פרק הנזיר (כתומם עב) ואזכור דת יהודית יוצאה וראשה פרוע ופרכינן ראשה פרוע דאורייתא היא דכתיב (ממדנר ה יח) ופרע [את] ראש האשה ותנא דבי רבי ישמעאל אוהרה לבנות ישראל שלא יצאו כפרוע ראש דמלל קאמר אוהרה לאשת איש אלא כחמנא אוהרה לבנות ישראל אלמא דאשת פנויה ואשת אשת איש כחזרה מניה כמדרבי כחזר ק"פ מי שמתו (נרכות קי ס) ע"ש ראש"ה (סימן עו) וז"ל כל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דוקא דצד שזין רגילות להיגלות אבל צחולה הרגילה בגילוי שער לא חיישין דליכא הרפור עכ"ל ואין לפרש דדוקא צניע ונחלר אבל בשוק אסוויה ללכת דהא דרפ"ב דכתומם (טו): שנינו אס יס עדים שיאלת כהניומא וראשה פרוע כחזמה מאתים ואלת פירש"י (י"ה אס יס עדים) מצינ אביה לבית צעלה ואפי' דרך השוק משמע וכן נהגו ותיך לומר דכפנויה צעולה קאמר אבל כחזמה אינן כחזמה:

גם מה שהתמיר החתני לאסור מדת יהודית אפילו בחדרה בלא מטפחת והביא זה מהב"ח וב"ש. הנה בב"ח איתא בהצרה בכל הדבור שלו שהוא מקום פרוץ ואין הדרך ליטול רשות להכנס שם וגם כצוי שם אנשי ביהה. וכדמוכרח בדבריו שכן מסיק והכי נהוג דאפילו בפני אנשי ביהה אינה שרויה בלא מטפחת וכיפה שבראשה.

(ט) ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו הנשים לככות כדסובר החת"ס הואיל ויצא מפומיה דגאון גדול כמותו בין בדין הראשון בין בדין השני. ובדין השני הא איכא גם מעלה דציניעות דקמחית שכתב ה"ה"א אבל פשוט שאלו הרוצות להקל בשני הדינים אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית ח"ה ואין להנע אפילו לה"ח ויר"ש מליכא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מדות. אבל הוא רק ערך ב' אצבעות כגובה שהפנים הוא ערך אורך ב' ספחים ויהיה בצדו פחות כטפח ויותר אסורה.

(ז) ח' אה אשכנז (א. ד.)

ה' ח' פנייה היינו אלמנה או גרושה אבל ח' בתולה מותר ופריע' הראש כחלר לוי איסור אלא משום לניסוח ועיין כ"י ודימ כ"י קט"ו ושם כתבתי כשם הסמ"ג והס"ג דאסור אפילו כחלר:

טפח באישה ערוה, פירש הראב"ד דוקא מקום הצנוע שבה י"י, אבל פניה ורגליה ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסיה¹⁰⁹, אין חובשין להם¹⁰⁸.

(ט) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

שאלת ממני אם יש לחוש לאלו הנשים שנהגו לגלות יערן מחוץ לצמתן להתנאות בו. אין בית מיחוש כלל, כיוון שנהגו לגלותו, ואפילו לקריאת שמע. שער באשה ערוה אינו אלא השער שדרך האשה לכסותו¹⁰⁷. כן היו נוהגות בנות ישראל בימי חכמי המשנה והתלמוד. אמרינן: עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, בת צדעה¹⁰⁸. פירש הערוך¹⁰⁹: כשהאשה קולעת שערה, משאירה דבר מועט בין אזניה לפדחתה כנגד צדעתה... עשירה שורקתו בבשמים ובשמן טוב שיתייפף. זה המנהג עצמו הוא מנהג הנשים היום, שהאשה קולעת כל שערה ובשאיירה יער הצדעים שיורד על פניה. כל מה שתמצא בספר הוזהר שמקפיד על גילויי שער האשה י"י, אפשר בשער שדרכה לכסות מדובר, ואם לא י"י - על התלמוד ועל המנהג אנו סומכים¹¹⁰. לפי דרך האוסרים גם יער גבות עיניה היה להם לאסור, ואם משום שדרכם להיות מגולים, כאן גם כן דרכו להיות מגולה. כיון שנהגו לגלותו משנים קדמוניות ברוב הפזיות הגולה שתחת יד ישמעאל¹¹¹, אין למחות.

(י) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

י. פשט המנהג שכנות רווקות הולכות בגילוי ראש ברה"ר, שמעיקר ההלכה אשה שאינה נשואה אינה חייבת בכיסוי ראש. ורק בעת שמתפללות או מברכות ומזכירות שם שמים, תכסנה ראשן.

(יא) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

(יב) שדרכן וכו'. עיין במ"א שכתב דלא ילכו בגילוי הראש רק אם שערומיהן קלוטות ולא סמוכות אל המחצית השקל והמגן גבורים מקילין בזה.

(יג) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

א. אין הכלה חייבת לכסות את ראשה מיד לאחר שבע ברכות שתחת החופה, מפני שעדיין דינה כארוסה עד אחר הייחוד, לפי מנהגינו שאין מתייחדים אלא לאחר הסעודה. אבל למנהג האשכנזים צריכה הכלה לכסות את שערות ראשה מיד לאחר היחוד. ובפרט לפי מנהגם שעושים יחוד מיד לאחר החופה. א.

(יד) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

באצותינו, האומות יוצאות פרועות ראש, ואמותינו אינן יוצאות, ונוהרו מאוד, וחשו לדברי הוזהר והקפידו על זה מאוד. אילו היינו עומדים למנין לקבוע הלכה, היינו אומרים, אותה השורה של שערות מותר על פי הערות בפירוש התלמוד¹¹². מכל מקום, כיון שתפסו הכנהג כבזהר על זה, מנהג עוקר הלכה, ונעשה הלכה קבועה¹²⁰. אם כן איסור גמור הוא, ומי שחפץ בברכה ירחק ממנו¹²¹.

(טו) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

(יד) לצאת וכו'. ר"ל שחלצו כוונת שעל ראשה יש לה זמנת וכו' וכו' הנמשך השער שלא ילאו לחון ולחמו מעט ש"א למנע ויוצא מהצמת ע"י מקיל הרשע"א [חפס סופר סימן ל"ו ע"י ש] וכו' נראה שיש לחשב שיש לה יתראה שום שער מאשה נגרמת מסכנתה לצמח וגרמת לצמח דלא יתחשבו דרשא וקטרה אחרת לשרות צימח וכו' אם הולכות בשוקא כך ע"כ צע"י איחמח דאפילו קורות צימח לא יחמון שערה חדה מנישאה ואי עבדיה כן מה כתיב בנין כשתיני יזמיס מה זית כו' צמח יסתלקון בתשובין על שאר בני עלמח ולא עוד אלא דנעלה מחבדך כלל צרכאן דלעילא וצרכאן דתחתא צעותרס צנין וצני צנין עכ"ל בקיצור וכתב המ"א דראוי לנהוג בהוזהר וצימח איחמח צמעה דקמחית בזכות הצניעות הימירה שהיתה צה שלא ראו קורות צימח אמרי חלוקה ילאו ממנה כהנים גדולים:

(יז) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

זשים הנהגות גלות אצבע או שחים משערות ראשן כלפי פנים, אין למחות בידן, שכן מנהגינן. ואם נשאר עד ג' אצבעות, יש אומרים שטוב יותר לכסותו בפאה נכרית חלקית, ובמקום שיש חשש שעל ידי הפאה נכרית החלקית תבא לחבוש פאה נכרית שלימה, יש להמנע מחבישת פאה חלקית, והכסה שער ראשה כאמור. ט

אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

ז. אשה נשואה חייבת על פי הדין לכסות את ראשה, ואין לה לצאת לרה"ר כששערה מגולה, ששער באשה ערוה. ועל פי הדין מותר לאשה נשואה לילך בביתה בגילוי הראש (כשאין שם אנשים זרים), אבל ראוי מאד לנהוג שלא לילך גם בבית בגילוי ראש. ט

(יח) על אלה מנהגיה של אשה (ע"פ ר"ח)

ב. בחולות שדרכן כו"ק דכ"ע סי' כ"ח ס"א כל לא חלכה מות ישראל פרוש ראש בעוק"ל פגיות וא' אשת ח"ש וב"כ הרמב"ם פ"כ מהכ"כ ועוד דאי' בכתובות רפ"ג אם ילאה בדימוי' ולשה פרוש זהו כ"ש סתים בחולה ודומק לומר דפגיות דקמי היינו אלמנה דאי' הי' לפרש ו"ל דפרוש ראש דכתב ב"ש היינו שסותרות קיעות [שערן והולכות בשוק דזה מסור ח"ש בפרוסה וכן פירש"י פ' בשא על ופרע ראש האשה ומ"מ ל' דפגיה לא מתקרי מדורי' דאי' דקרא חיידי גם בפרוסה אי' גם בגילוי הראש תאה חבור' לילך דמהכל' יפ"ן בכתובות פ"ז שלא חלכה צמות ישראל בגילוי הראש חל"ל קרא לא חיידי בפרוסה רק שמת' צמית היא לחלולות שלא לילך כן: